КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО (ДІЗНАВАЧА) ІЗ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ

СЕМЕНОГОВ В'ячеслав Володимирович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

https://orcid.org/0000-0002-2596-8961

УДК 343.98

DOI 10.32782/NP.2022.4.14

У статті підкреслено, що одним із способів забезпечення ефективності кримінального провадження є належне криміналістичне забезпечення діяльності слідчого (дізнавача) з виявлення та подолання протидії розслідуванню. Зазначено, що протидія розслідуванню кримінальних правопорушень – це цілеспрямована діяльність правопорушника та/чи інших зацікавлених осіб, яка може реалізуватися на будь-якій стадії вчинення протиправного діяння та/чи етапі досудового розслідування з метою перешкоджання працівникам правоохоронних органів установити всі обставини вчинення правопорушення та вирішити завдання кримінального провадження. Наголошено, що одним із основних завдань, яке підлягає вирішенню слідчим (дізнавачем) під час досудового розслідування, є своєчасне виявлення та вжиття необхідних заходів, спрямованих на подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень. Встановлено, що подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень є своєрідним способом створення сприятливої для ефективного здійснення кримінального провадження обстановки, способом оптимізації діяльності слідчого (дізнавача) задля вирішення завдань кримінального провадження, визначених кримінальним процесуальним законодавством України. З'ясовано, що криміналістичне забезпечення за своєю суттю є узагальнюючим поняттям, яке поєднує в собі теоретичну та практичну складові діяльності з виявлення та досудового розслідування кримінальних правопорушень. Враховуючи сутність понять криміналістичного забезпечення та подолання протидії розслідуванню, сформульовано визначення криміналістичного забезпечення діяльності слідчого (дізнавача) з виявлення та подолання протидії розслідуванню.

Ключові слова: протидія розслідуванню кримінальних правопорушень, виявлення та подолання протидії розслідуванню, криміналістичне забезпечення, досудове розслідування, кримінальне провадження, слідчий, дізнавач.

Постановка проблеми

Незважаючи на велику кількість теоретичних і практичних напрацювань у царині боротьби з протидією досудовому розслідуванню, окреслена проблематика залишається по сьогодні актуальною. Це зумовлено тим, що механізми вчинення кримінальних правопорушень завжди видозмінюються, причому, на жаль, у бік «удосконалення», що, у свою чергу, призводить до зменшення слідової картини таких протиправних діянь і виникнення труднощів у правоохоронних органів з її виявлення та своєчасного фіксування. Крім того, розвиток інформаційних технологій не тільки дозволяє оптимізувати кримінальну процесуальну діяльність, але водночас використовується в неправомірних цілях правопорушниками, у тому числі для протидії розслідуванню кримінальних проступків і

злочинів. У зв'язку з чим нагальним і необхідним є дослідження криміналістичного забезпечення діяльності слідчого (дізнавача) з виявлення та подолання протидії розслідуванню, адже «для розроблення та реалізації дієвих заходів з подолання протидії розслідуванню злочинів необхідне всебічне й глибоке вивчення сучасного феномена протидії як елемента протистояння злочинності» [1, с. 202, 203; 2, с. 281].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Поняття, форми протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, а також напрями, способи та засоби виявлення і подолання (нейтралізації, усунення) працівниками правоохоронних органів протидії розслідуванню були предметом досліджень у працях Л.А. Аркуши, В.П. Бахіна, П.Д. Біленчука, А.Ф. Волобуєва, М.В. Даньшина, В.А. Журавля, Є.Д. Лук'янчикова, В.Л. Ортинського, О.В. Пчеліної, Р.Л. Степанюка, В.В. Тіщенка, С.С. Чернявського, В.Ю. Шепітька, Р.М. Шехавцова, Б.В. Щура й інших. Однак, не зважаючи на різноманіття наукових доробок з окресленої проблематики, багато питань залишаються дискусійними та невирішеними. Тому **метою** представленої статті є з'ясування сутності, змісту та стану криміналістичного забезпечення діяльності слідчого (дізнавача) з виявлення та подолання протидії розслідуванню.

Виклад основного матеріалу дослідження

Перед тим як з'ясувати сутність і зміст криміналістичного забезпечення діяльності слідчого (дізнавача) з виявлення та подолання протидії розслідуванню, варто встановити, що прийнято розуміти під протидією розслідуванню кримінальних правопорушень і яким чином вона може здійснюватися. Зокрема, у вітчизняній криміналістичній науці під протидією розслідування в основному прийнято розуміти діяльність (систему узгоджених дій чи бездіяльності) правопорушників, інших зацікавлених дій, спрямовану на перешкоджання як виявлення проявів кримінальної протиправної діяльності, так і вирішення завдань кримінального провадження під час їх досудового розслідування [3, с. 430, 435–436; 4, с. 70–71; 5, с. 23; 6, с. 116]. При цьому така діяльність є цілеспрямованою, що виражається у плануванні правопорушниками своїх протиправних діянь таким чином, щоб факт учинення кримінального правопорушення не став відомим правоохоронним органам або хоча б мінімізувати залишену слідову картину, яка б дозволила встановити їх причетність до скоєного діяння. Досить часто діяльність з протидії розслідування кримінальних правопорушень розпочинається з моменту підготовки до їх учинення або ж одразу після їх скоєння, а значить, є невід'ємною частиною механізму вчинення злочину чи кримінального проступку. Разом із тим діяльність, спрямована на створення несприятливих для досудового розслідування умов, може бути частиною посткримінальної поведінки, яка розпочинається тільки після виявлення вчиненого кримінального правопорушення та відкриття кримінального провадження.

З наведеного вище помітно, що протидія розслідуванню кримінальних правопорушень – це цілеспрямована діяльність правопорушника та/чи інших зацікавлених осіб, яка може реалізуватися на будь-якій стадії вчинення протиправного діяння та/чи етапі досудового розслідування з метою перешкоджання працівникам правоохоронних органів установити всі обставини вчинення правопорушення та вирішити завдання кримінального провадження. Реалізується така діяльність у різних формах, які залежать від багатьох факторів: виду кримінального правопорушення, обстановки його скоєння, кримінального досвіду та наявних можливостей у правопорушника, тощо. Зокрема, П.М. Лепісевич, М.Д. Курляк встановили, що основними формами протидії розслідуванню кримінальних правопорушень залишаються «приховування злочинів, неправдиві свідчення, фальсифікація доказів, знищення матеріалів та речових доказів у кримінальній справі, погроза свідкам і потерпілим, слідчому, прокурору, судді, корупція серед осіб правоохоронних органів, негативне використання засобів масової інформації, застосування фізичного

впливу стосовно учасників кримінального судочинства» [2, с. 277].

Відповідно, одним із основних завдань, яке підлягає вирішенню слідчим (дізнавачем) під час досудового розслідування, є своєчасне виявлення та вжиття необхідних заходів, спрямованих на подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень. І чи не найбільший вклад у забезпечення такої діяльності здійснено криміналістичною наукою. Проте неможливо визначити сутність і зміст криміналістичного забезпечення діяльності слідчого (дізнавача) з виявлення та подолання протидії розслідуванню без попереднього з'ясування трактування понять «криміналістичне забезпечення» і «подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень».

Так, категорія «криміналістичне забезпечення», не зважаючи на начебто очевидний зміст, породжує в науковців жваві дискусії. Зокрема, одна група вчених криміналістичне забезпечення розуміють як самостійний різновид діяльності [7, с. 113; 8, с. 68], друга – складовий елемент діяльності правоохоронних органів [9, с. 235], третя – функції криміналістики, елемент пізнання [10, с. 55], четверта – система (сукупність) організаційно-тактичних і технік-криміналістичних засобів, криміналістичних рекомендацій та інформаційних технологій [11, с. 1–2]. На нашу думку, криміналістичне забезпечення за своєю суттю є узагальнювальним поняттям, яке включає в себе всі вищезазначені аспекти. Тобто криміналістичне забезпечення водночас поєднує в собі теоретичну та практичну складові діяльності з виявлення та досудового розслідування кримінальних правопорушень. Відповідно, криміналістичне забезпечення передбачає: 1) здійснення наукових досліджень у царині вироблення напрямів, методів і засобів криміналістичного забезпечення судово-експертної діяльності та діяльності правоохоронних і судових органів; 2) розроблення, виготовлення та придбання криміналістичної техніки, інших технічних засобів, приладів тощо; 3) підготовку та/чи підбір фахових працівників (слідчих, дізнавачів, оперативних працівників, спеціалістів-криміналістів, судових експертів і т. п.); 4) створення, наповнення/оновлення, використання інформаційних баз даних; 5) адаптацію криміналістичних рекомендацій до практичних потреб правоохоронців і судових експертів, а також їх безпосереднє використання під час виявлення, розкриття та розслідування злочинів і кримінальних проступків.

Щодо трактування терміна «подолання протидії розслідуванню» насамперед зазначимо, що це є активна форма діяльності уповноважених суб'єктів, спрямована на своєчасне виявлення ознак протидії досудовому розслідуванню та вжиття заходів, спрямованих на її усунення або хоча б мінімізації її негативного впливу на хід і результати кримінального провадження. На наш погляд, вдалою і такою, що в повній мірі розкриває сутність і напрями подолання протидії розслідуванню, є дефініція, запропонована Р.М. Шехавцовим. Учений визначає вказане поняття як ситуаційно зумовлене застосування методів та прийомів з виявлення (описання, аналіз, моделювання, прогнозування), нейтралізації (психологічного впливу, припинення психічного та фізичного тиску на учасників розслідування з боку заінтересованих осіб, відновлення інформації, що має доказове значення) й попередження протидії розслідуванню (забезпечення фізичної безпеки учасників окремої процесуальної дії, запобігання заявам з боку заінтересованих осіб про «незаконні» методи розслідування злочину, запобігання обміну інформацією між співучасниками) [5, с. 16].

Також імпонує думка Б.В. Щура, згідно з якою подолання протидії розслідуванню злочинів є комплексною діяльністю, яка реалізується за декількома напрямами, основними з яких є: встановлення певних правил дотримання слідчої таємниці (визначення переліку відомостей у конкретному кримінальному провадженні, що становлять слідчу таємницю; встановлення кола осіб, залучених до орбіти кримінального судочинства, яких необхідно попередити про нерозголошення слідчої таємниці; обмеження кола осіб, які присутні під час провадження слідчих (розшукових) дій; обмеження допуску до доказової інформації;

встановлення особливостей роботи слідчо-оперативної (слідчої) групи з доказової інформації в кримінальному провадженні; встановлення заборони на невмотивовану передачу кримінального провадження від одного слідчого (дізнавача) до іншого; визначення порядку взаємодії з оперативними працівниками); нейтралізація причин масового виникнення слідчих помилок: кадрових, методичних, організаційних, процесуальних, психологічних тощо; викриття неправдивих показань; гарантування безпеки учасників кримінального процесу [12, с. 99–151].

З наведеного вище помітно, що подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень є одним із способів забезпечення ефективності досудового розслідування. Це є своєрідним способом створення сприятливої для ефективного здійснення кримінального провадження обстановки, способом оптимізації діяльності слідчого (дізнавача) задля вирішення завдань кримінального провадження, визначених кримінальним процесуальним законодавством України. Разом із тим слід пам'ятати, що й діяльність з виявлення та подолання протидії розслідуванню також повинна бути ефективною, інакше її призначення не буде досягнуто. У цьому контексті слушним вбачається твердження О.В. Пчеліної з приводу того, що «подолання протидії зводиться до якісного планування та організації кримінального провадження. Слідчий повинен у повному обсязі використовувати весь арсенал процесуальних, тактико-технічних і методичних засобів провадження досудового розслідування. Зокрема, правильно визначити обсяг і послідовність проведення слідчих (розшукових) дій, використовувати додаткові засоби фіксації, вживати заходів для згарантування безпеки окремих учасників кримінального провадження, здійснювати роз'яснювальну роботу зі свідками і підозрюваними, своєчасно звертатися до слідчого судді для застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо» [13, с. 631].

На те, що подолання протидії розслідуванню злочинів буде ефективним тільки за умови досягнення функціонального призначення його засобів, наголошують В.С. Кузьмічов і Ю.М. Чорноус. При цьому вони переконані, що основними напрямами подолання протидії розслідуванню є забезпечення одночасного максимально повного пізнання події кримінального правопорушення через сприяння формуванню сприятливої слідчої ситуації для виявлення, фіксації, вилучення і дослідження доказів і пізнання супутніх учиненню й розслідуванню конкретного правопорушення явищ протидії розслідуванню, відображення яких у матеріалах кримінального провадження дає змогу розкрити їх вплив на формування доказів [14, с. 35, 36].

Враховуючи сутність понять криміналістичного забезпечення та подолання протидії розслідуванню, можна сформувати визначення криміналістичного забезпечення діяльності слідчого (дізнавача) з виявлення та подолання протидії розслідуванню. Зокрема, В.М. Плетенець правильно підкреслює, що концепція криміналістичного забезпечення подолання протидії досудовому розслідуванню є комплексним поняттям та розглядається як галузь наукового знання, практична діяльність із реалізації його рекомендацій і положень та складова навчальної дисципліни. У такий спосіб учений пропонує під криміналістичним забезпеченням подолання протидії досудовому розслідуванню розуміти сукупність взаємопов'язаних між собою дій, що складаються з розробки криміналістичних рекомендацій; ознайомлення суб'єктів розслідування з можливостями застосування наукових розробок засобів та методів протидії; використанням уповноваженими особами правоохоронних органів криміналістичних рекомендацій у практиці виявлення та розслідування кримінальних правопорушень [15, с. 54].

Висновки

Отже, криміналістичне забезпечення діяльності слідчого (дізнавача) з виявлення та подолання протидії розслідуванню – це поєднання теоретичного та практичного аспектів діяльності з визначення форм протидії досудовому розслідуванню та спосо-

бів її виявлення та подолання; розроблення криміналістичних рекомендацій щодо оптимального використання слідчим (дізнавачем) тактичних прийомів, тактичних комбінацій і тактичних операцій при виявленні, нейтралізації та подоланні протидії розслідуванню; формування в слідчого (дізнавача) знань про способи протидії розслідуванню й відповідні їм методи виявлення і подолання, а також вироблення навиків своєчасного та правильного використання криміналістичних напрацювань під час виявлення й усунення протидії розслідуванню кримінальних правопорушень.

Література

1. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). К.: Типография журнала «Охрана труда», 2002. 268 с.

2. Лепісевич П.М., Курляк М.Д. Практичні засади усунення протидії розслідуванню злочинів у сучасних умовах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. Вип. 1. С. 277–283.

3. Пчеліна О. В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: монографія. Харків: Вид-во ТОВ «В справі», 2017. 524 с.

4. Орлов П.І., Волобуєв А.Ф., Осика І.М. та ін. Протидія економічній злочинності. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 568 с.

5. Шехавцов Р.М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Луганськ, 2003. 238 с.

6. Ромців О.І. Сутність поняття «протидія розслідуванню злочинів» у сучасній криміналістичній науці. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юрид. науки*. 2014. Вип. 6-1. Т. 4. С. 112–116.

7. Удовенко Ж.В. Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2004. 18 с.

8. Іщенко А.В., Ієрусалімов І.О., Удовенко Ж.В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів: навч. посібник. К.: ЦУЛ, 2007. 160 с.

9. Протидія корупційній злочинності в Україні: навч. посібник / за заг. ред. І.В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 308 с.

10. Чучукало О. Процесуальне та криміналістичне забезпечення доказування у кримінальному судочинстві: актуальні проблеми. *Право України*. 2002. № 10. С. 53–55.

11. Паламарчук Л.П. Криміналістичне забезпечення розслідування незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2005. 19 с.

12. Щур Б.В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими злочинними групами: монографія. Х.: Гриф, 2005. 176 с.

13. Пчеліна О. В. Протидія розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності та шляхи її подолання. *Молодий Вчений*. 2016. № 4 (31). С. 628–632.

14. Кузьмічов В.С., Чорноус Ю.М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення: монографія. К.: ЗАТ « Нічлава», 2005. 448 с.

15. Плетенець В.М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 424 с.

Semenogov V.V.

FORENSIC SUPPORT OF THE ACTIVITY OF THE INVESTIGATOR (INQUIRER) TO IDENTIFY AND OVERCOME OPPOSITION TO THE INVESTIGATION

In the article has been emphasized that one of the ways to ensure the effectiveness of criminal proceedings is proper forensic support of the activity of the investigator (investigator) to identify and overcome opposition to the investigation. It has been noted that countering the investigation of criminal offenses is a purposeful activity of the offender

and/or other interested persons, which can be implemented at any stage of the commission of an illegal act and/or at the stage of a pre-trial investigation in order to prevent law enforcement officers from establishing all the circumstances of the commission of the offense and solving the task criminal proceedings. It has been emphasized that one of the main tasks to be solved by the investigator (inquirer) during the pre-trial investigation is the timely identification and taking of the necessary measures aimed at overcoming opposition to the investigation of criminal offenses. It has been established that overcoming opposition to the investigation of criminal offenses is a peculiar way of creating a favorable environment for the effective implementation of criminal proceedings, a way of optimizing the activities of the investigator (inquirer) in order to solve the tasks of criminal proceedings defined by the criminal procedural legislation of Ukraine. It has been found that forensic security is, in its essence, a generalizing concept that combines theoretical and practical components of detection and pre-trial investigation of criminal offenses. Taking into account the essence of the concepts of forensic support and overcoming resistance to the investigation, the definition of forensic support of the activity of the investigator (inquirer) to detect and overcome resistance to the investigation has been formulated.

Keywords: opposition to the investigation of criminal offenses, detection and overcoming of opposition to the investigation, forensic support, pre-trial investigation, criminal proceedings, investigator, inquirer.